

ben a megközelítésben tehát a tapasztalataink legalapvetőbb szintjén alkotunk politikai kommu-
niót.” (*One Way Ticket*, i.m. 120-
121.) Ennek tudatában a humán-
hoz és nonhumánhoz egyaránt
meghatározhatunk egy olyan vi-
szonyulási módozatot, mely nem
vesz el semmit a másikból, ez pe-

dig a feltétlen odafordulás, a
kohabitáció. Ennek fényében hoz-
hatunk olyan döntéseket, melyek
önkéntes gesztusokat vonnak ma-
guk után: merjünk éhesek marad-
ni, merjünk fájni, merjünk félni
vagy nem biztonságban lenni, *mer-
jük nem leütni az utolsó billentyűt*

Miklós Krisztina

„ELLOPTÁK AZ APÁM SÍRJÁT, ODAMENNI NEM LEHET...”

Zelei Miklós: *A kettézárt falu*. Dokumentumregény

■ A dokumentumregénynek minősített írás valójában, mint egy Tarantino-film, két, néha több idő-síkban játszódik, amelyek között legkevesebb fél évszázadnyi távolság feszül. A távolság valóban úgy feszül a munka belső kohéziójaként, mint ahogy Kis- és Nagyszelmenc között feszült az átjárhatatlan határ, s rendelte két szláv államba (Szovjetunió és Csehszlovákia) a falu szinte teljesen magyar lakosságát 1944 és 1991 között. Amikor a Szovjetunió széthullásával a bipoláris világ is letűnt, Európa ezen eldugott szegletében azt remélték az egykori szovjet állampolgárok, hogy végre átmehetnek a hajdan össze-nőtt ikerfalu közepén található temetőbe, s 45 év után friss virágot tehetnek rokonaik sírjára. Ám a berlini fal lebontása egyáltalán nem érintette a volt Szovjetunió területén létrejött utódállamok felé a *cordon sanitaire* lebontását is. Most is két szláv állam osztozik a kettévágott magyar ikerfalun, Szelmencen: Nagyszelmenc Szlovákiáé, Kíszelmenc Ukrajnáé. Ahogyan a szerző, aki budapesti lakos és első-

szorban újságíró, mégis lényegre tapintóan megfogalmazta az utószó-
ban: „A magyarokra nehezedő nyomás azóta is állandó és »rendszer-
semleges«.” (346.)

A könyv, amelynek 3. javított és bővített kiadása 2017-ben látott napvilágot a Kortárs Kiadó gondozásában, mélyreható, hosszú ideig tartó kutató- és feltáró munka eredményeképpen jött létre. S bár jelen írás a fent jelzett 3. kiadásról szól, azóta a bővített 4. kiadás is elérhető e-könyv formájában a kiadó honlapján.

Mi az a titok, amely Szelmencel kapcsolatban immár negyedszázada izgatja Zelei Miklóst, hogy elkezdte ezt a sziszifuszi munkát: kutatás, utazgatás, beszélgetések, interjúrogzítások, levelezések és újratuzgatások a „kijáras” érdekében? Majd 2000-ben megjelent *A kettézárt falu* első kiadása, amikor Szelmencen még Radnóti *Hetedik eclogája* szerint múlt időben „csak az ész tudta a drót feszülését” – s rendületlenül állt továbbra is a vasfüggöny. És 2005 szentestéje előtt egy nappal, az ukrán és a szlovák aktu-

ális hatalmi potentátok jóindulatából, megnyílt a szelmenci *gyalogos-biciklis nemzetközi* határátkelő.

A munka bár két, kronológiailag egyértelmű nagy egységre oszta (határnyitásig és határnyitástól) a részekben közreadott történetet, mégis rendhagyó módon tárja azt az olvasó elé. A könyv, amely első sorban az oral history módszerével rögzített elbeszéléseket, életinterjúkat foglal magába, igen heterogén tartalmat tár elénk. Időben és térben, tematikában és az elbeszélések megközelítéseiben valójában egy part nélküli, mozgó közegbe dobja az olvasót a szerző. Ahogyan a jelenlegi és egykori szelmenci lakosok (oda bekerültek, onnan elkerültek) elmesélik saját életük azon részét, amely szerintük a témát érinti, az olvasó először azt érzékeli, hogy teljesen érthetetlen, kusza és követhetetlen a visszaemlékezések áradata, hisz nincs összekötő, magyarázó szerzői szövegrésze. És hogy nem lehet kihámozni belőle valójában egy történeti egyenes síkot vagy eseménytörténetet. S ez nem csak az érzékcsalódás, mert jómagam is sokáig küzdöttem ezzel az érzéssel, miközben a leírt életutak sodró jellege vitt egyre tovább az oldalak egymásutáni olvasásában. Bevallom, csak másodszeri nekifutásra és félévnyi pihentetés után merült fel bennem s fogalmazódott meg – az érintettség kapcsán –, hogy de hiszen ezt a kusza, követhetetlen és értelmetlen állapotot élhették meg a falu lakosai (és a mi) egykori felmenőink, amikor 1944 októberében a szovjet hadsereg felszabadította őket „a horthysta-fasiszta magyar megszállók uralma alól”. Majd az érintett lakosság megkérdése nélkül a dicső Szovjetunióhoz csatolták falujuk egyik felét. Sokszor érezzük most is,

hogy mintha nem történt volna sok minden (vagy semmi sem) a Szovjetunió eltűnte óta eltelt 28 évben, mert zavaros, követhetetlen és főleg értelmetlen állapotok között éljük, próbáljuk élni mindennapi életünket ma is itt, a Kárpátok nyugati lejtői alatt, alján.

Szóval az első szakasz 44 visszaemlékezője által elmondottak csak az olvasó közreműködésével állnak össze a keszkeusza időszak szubjektív képévé, amelyben a Szovjetunióhoz került magyarok próbálták mindennapjaikat megélni emberségben, magyarságban. Utóbbi néha sikerült, máskor nem. Ennek a korszaknak a megéléséről begyűjtött emlékek teszik ki a könyv legnagyobb részét, amely egyértelmű, hisz a falu egyik darabja lakosainak a Szovjetunióhoz történt csatolása utáni életét ez határozta meg. Ezek az elbeszélések újra tapintható közelségbe hozzák a kort, 1944 őszét, amikor olyan radikális, sokszor értelmetlen, embertelen változások indultak el a vidék életében, amelyekre soha nem is gondoltak. „Nem lett volna semmi baj az oroszok alatt se, csak a földet el ne vették volna. Mert a magyar az olyan, hogy dolgozik éjjel-nappal, csak hagyjanak neki békét” – mondta a kisszelmenci Mitro Zoltán. (78.) A másik problémát a fogság, vagyis az úgynevezett háromnapi munkára történő elhurcolás okozta a fenti idézett visszaemlékezője szerint. Őt is egész a Donyec-medencei Gorlovkáig vitték egy „kis munkára”. Mire hazaengedték, kulák lett belőle, s „elkonfiskálták a házunkat is. Bútort, mindent elvettek... 20-30 jószágunk volt, tehát, tinó, ökör, ló. Mindent elraboltak. Még kolhoztag se lehettem, mert kulák voltam.” (80.) Ennek az egy embernek a sorsa az itt (Kárpát-

alján) élő több ezer embernek életútját tárja az olvasó elé.

Mert hát az elvek szépen hangzanak a politikában és a médiában, ám a kisember másként élte meg a múltat, mint ahogyan a történelem-tankönyvekben írják. És ez a könyv abban nagyszerű, hogy a kisember szemszögéből mutatja a múltbéli dolgok színét és fonákját egyszerre. Zelei Miklós pedig precízen gyűjtötte be, adta közre e személyes emlékeket minden kommentár nélkül. A visszaemlékezéseket írott források és kordokumentumok szakítják meg időnként, amelyek az 1919–26-os, az 1938-as és 1938–41 közötti időszakban keletkeztek. Majd ahogyan haladunk előre az időben és a könyvben, eljutunk az 1944–99 közötti forrásokhoz is. Ezek azok a részei a kötetnek, amelyek dokumentumokat tartalmaznak, mint például a Szelmenc ügyében 2004. április 21-én Washingtonban az USA Kongresszusának Emberi Jogi Frakciójának egyik tagja által történt meghallgatás videójáról készült szövegleirat. Ezen a meghallgatáson a szerzőn kívül a két szelmenci polgármester volt jelen. A „tulajdonos országok” pedig, Szlovákia washingtoni nagykövétével, Ukrajna követségi tanácsossal képviseltette magát. A tipikus amerikai módszerrel és szellemben lefolyt találkozón a két „gazda” ország úgymond mosta kezét a kialakult helyzet miatt: a szlovákok az EU-ba vetett bizalmukat deklarálták, míg az ukrán fél Kijevből kapott tájékoztatásra hivatkozva azt állította tévesen, hogy a határt nem a Szovjetunió húzta meg 1945-ben, hanem még 1919-ben, az első világháború során az amerikai–francia erők. A szovjet időkben csak a határ megerősítése történt. (241.) Ennek ellenére persze hogy nem

mertek ellentmondani az USA Kongresszusa képviselőasszonyának.

A kiadvány dokumentumjelleget erősíti a *Szelmenci álmoskönyv, 2005–2006* című rész is, ahol kronologikus sorrendbe szedve tárul az olvasó elé a sokak által és sokáig várt határnyitás körüli huzavona. A húzd meg ereszd meg diplomáciai változata Pozsony és Kijev között igencsak sokáig tartott, sajnos utóbbi fél miatt. Aztán az események folyamatában előtérbe kerültek olyan emberek is, akik a határnyitás érzékelhető közeledése kapcsán önmaguk fényezését végezték. Ugyancsak az események dokumentálását szolgálja az a rész is, ahol a határnyitást érintő kérdésekben nyilvánulnak meg különböző emberek 2005. augusztus elejétől november elejéig. Ezek telefonbeszélgetések, e-mailek, levelezések, publikációk időrendben történt közlés alakjában, és ez újra kommentárok nélküli közreadást jelent.

Az előzmények teljes és sokoldalú bemutatása után ér el az olvasó az euforikusnak elképzelt vég-eseményhez, a határnyitás aktusához. Ám a magyar kisebbségi lét valóságára enyhén szólva sem fogékony szláv állami tisztviselők teljes érdektelenségben és értetlenséggel szemlélik a két állam határán élő magyarokat. A felsőbbrendűség elve mozgatta cselekedeteik lehetetlenné tették az öröm megélését, mert hát az ukrán határőr ugyan kiengedte Kisszelmenchről az ottani magyarokat, de a szlovák nem engedte be őket Nagyszelmencre, mert nem volt schengeni vízumuk. Szóval továbbra sem sikerült a falu egyik végéből átmenni a pár tíz méterre lakó, de több évtizedig nem látott rokonhoz a falu másik végébe. És ebben minden benne van, ami a bibói kelet-euró-

pai kisállamok nyomorúságából kimaradt...

A témához tartozik még az a tény is, hogy Jaro Vojtek szlovák dokumentumfilm-rendező nyolc év alatt 146 órányi filmet forgatott a faluról, amelyből aztán 2011 nyarára egy hetvenperces film lett *Hranica* (Határ, The Border) címmel. A dokumentumfilm dramaturgiai mainstreamje volt, hogy milyen mértékben és hogyan avatkozik be a hatalom és a politika egy határ formájában az emberek életébe. (336.)

A kötetet kronológia zárja, amely az 1994–2016 közötti időszakban a témában, a szerző által

legfontosabbnak vélt eseményeket adja közre.

Összegzésként elmondható, hogy rendhagyó kiadványt tarthat kezében az olvasó egy ugyancsak rendhagyó történelmi múlttal és sajnos jelenleg rendelkező településről és lakosairól. A 20. századi békecsinálókat valószínűleg nem izgatta, hogy a „bűnös” magyarokon hogyan osztozik két szláv állam, még ha egy települést vágtak is ketté emiatt. Amit Zelei Miklós tett munkájával és jelen könyvével, ennek az ikerfalunak a köztudatba történő beemelésével, felér egy feloldozással.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya

